ПОНОВО ПРОЧИТАТИ: КЊИЖЕВНИК РАДОСЛАВ БРАТИЋ (1948-2016), ЛЕТОПИСАЦ МИТСКЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ

И Шехерезада се уморила

Заглушен циркусом, метежом и бучном празнином, писац ће најбољи ослонац наћи у самој литератури. Тешко је рећи где је данас онај његов давни дечак-приповедач и шта му се све догодило. Ако схватимо нарав окупације у коју смо допали, остало ће нам се казати само. Није лако спасти децу ни дозвати испране мозгове. Планета је отежала од баналности и сенилног варварства. Шта може писац у свету без правде и достојанства речи, огрезлом у подвале и отимачину, лоповлук и лажи? Ствари су тешке, али једноставне

Пише: Бранислав Матић

Чега год да се такне, то је прича. Зимска, уз ватру, осољена. Као у камен уклесана, брката и мајсторска. Његова Херцеговина је митска земља, сва од легенди, језика и мрамора. Цео свет од ње потиче и у њој се огледа. Нигде одатле не мораш ићи, све ћеш видети и чути. А после гледај шта ћеш.

Са Братићем је лако, само заподени причу. Једина мука: како скратити кад је све за чување.

Цветак на камену. Поратне године у Херцеговини биле су тешке и претешке. Свет се распадао: без оца, без водича, уточишта и упоришта. Памтим углавном невеселе ствари, оне којима су ми страву саливали. Херцеговина је и крај отежалог језика, тешких заклетви, прорицања и митских прича. Додуше, има тамо и пуно хумора, који нас је кроз живот и одржао. Свет мог детињства био је горак. Имао сам само три месеца када сам остао без оца, јединац у мајке. Незаштићено дете, од свих гуран и нападан. Пре тога су ми умрли млађи брат и сестра. Тешко би ми било причати о детињству. Оно је било свакојако. Када сам имао шест година, кућа нам је изгорела под сламом, па смо се сељакали од немила до недрага, да би стигли, невољно, чак у Банат, код стричева. Када смо издржали годину дана у равници, вратили смо се у Херцеговину и становали код стрица у напуштеној кући.

Основну школу учио сам у Коритима, месту где је све врвело од ђака, а данас је та зграда (као што бива у Срба) у обрушавању и затворена.

Јама. Ви сте ми као близак рођак, усуђујем се рећи као предак, не помињите ми јаме безданице и ту јавку костију која се чује ноћу пред васколиким светом, али очигледно недовољно и нејасно. Одрекли су се заједничког језика да би се правили да га не разумеју, да ни ту јавку не препознају. Узалуд су Вук и Даничић стварали основ за њихов језик и писменост.

Временом, та јама у Коритима обрвала се и затрпала. Ваљда да се не би видело какве су нам гробнице биле. А оне су страшније и од најјезивијих замисли и романа страве, пуне ужаса. Одрастао сам уз те приче старијих људи и жена. Не само да сам слушао те приче, већ сам из дана у дан гутао и глас нарицаљки које су обично предвече јецале и тужиле,

везле нашу драму. Било је то равно античком хору, са страшним жаловитим гласом који је сричао нашу трагедију.

Недавно, Ферид Мујезиновић у тексту „Бунар Ћамила Сијарића" лепо каже да не верује Туђману да је у Јасеновцу ужасно усмрћено 80.000 недужних Срба, Јевреја и Рома, јер је раније јасно утврђено да их је било више од 700.000.

Свевремени приповедач. Светови од соли, ватре и прича имају чудан укус, посебну арому. У том односу формира се посебна нарација, не питајте ме где и када, ни око чега. Херцеговина је пуна приповести и разне грађе, свуда и увек. У детињству ја сам добио улогу народног певача, оног који сриче народне песме. О томе сам говорио и писао: када сам читао *Бановић Страхињу*, догодило ми се чудо. Било је оних људи који нису могли поднети да Бановић Страхиња опрашта својој жени неверство и издајство. Због тога би се зачули шамари на лицима жена које седе уз ватру.

Одласци. Мој први одлазак био је у школу, у Билећу. У прво време становао сам код ујака и путовао неколико километара пешке. Наша основна школа била је у прелепој згради, али не дуго. Узела ју је општина и претворила у канцеларије. И данас се понекад нашалим, па кажем да ћу тужити општину и тражити да ми врате школу.

За тај период везан је и један невесели догађај. Каснији газда ме избацује из стана и ја се невољно настањујем у напуштеном затвору, подно Суда. Открили су ме тек после пола године и преселили у сиротињски дом. Тих дана се сећам нарочито.

Србија. Била је за мене отаџбина и хлеб. Путовао сам још као студент у цркве и манастире по многим крајевима и одушевљавао се њиховим лепотама. У Србији сам први пут прочитао озбиљне књиге и схватио каква је и колика наша историја.

Београдске приче. Не знам колико сам ја изабрао Београд а колико Београд мене. После Студентског града променио сам петнаестак станова, у скоро свим крајевима града. Био сам једно време подстанар са мојим кумом М. Обрадовићем.

Волим да шетам по Београду: на Ади, поред Дунава, испред хотела „Југославија" и другде. Привлачи ме вода. Београд је некада имао своје чувене књижевне кафане, о неким је и непоновљиви Момо Капор написао своје књиге. Шта је од тога данас остало? Ни кафана, ни књижевног живота, ни духа града. Ми смо заправо под окупацијом. И узалуд је о било чему другом да се питамо.

Лектире, универзитети. Сећам се, добијао сам књиге из школске библиотеке и носио их кући. Мајка је у књизи видела неку повластицу, неко чудо. Уместо да добијем посао чувара оваца и телади, никада нисам имао такву дужност. Све што је требало да радим било је читање књига. Само то. Јуначке песме држао сам испред свих. Већ сам зарана научио да сричем стихове и да читам песме уз ватру. То је било и те каква привилегија. Наша школска библиотека била је скромна по насловима, али смо понеку књигу добијали и од рођака и пријатеља. Питате ме на кога би се данас могли ослонити млади писци. Исто као у то моје доба: на целу литературу, на све што им до руку дође. Нисам се ослањао на велике јавне библиотеке, зато што их у близини није било, тек у Билећи. После, када сам се преселио у град, моје читање било је темељније и потпуније.

Пријатељи, огледала. Сећања на пријатеље бројна су и слојевита. Волим да кажем:

имао сам среће да су ме многи од њих припустили у своју близину. Пекић, Михиз, Киш, Раичковић, Булатовић, Капор, Сијарић, Михаиловић... Дружио сам се заиста са њима, наслушао се изузетних прича. На жалост, скоро нико од тих посебних људи више није жив. А причати о њима успомене није нимало лако. Већини њих био сам уредник изабраних или сабраних дела. Са некима сам водио преписку, па се рецимо у постхумним књигама Борислава Пекића појавио део те преписке. Посебно их је красило што су били људи од разговора, људи од хумора.

Данас се све мање дружим са писцима, све мање сам нечији први читалац, као што сам све мање нечији читач.

Милош Велики. Сећам се да сам за Радио Београд, као студент, направио разговор са Милошем Црњанским, у емисији Влада Буњца. Мојој срећи није било краја када ми је причао шта и како треба читати. Говорио је највише о стрпљењу. Када сам дошао у Београд на студије, мислио сам да је улица Милоша Великог заправо улица Милоша Црњанског, писца који ће с временом само добијати. Све што је руком такнуо – позлатило му се.

Ћопић. Одлазио сам често код њега и имао шта и о чему чути. Бранко је свој бунар, са живим врелом, открио и оградио на почетку. После је одатле вадио воду и заливао дедову башту за летње суше, када све почне да скапава од жеђи. Ослобађао је рад својих гена, једнако успешно у свим жанровима. Још зарана постао је најчитанији писац, свуда где је и коме српски био близак и разумљив језик. Ћопићева главна жеља се потпуно испунила: „Жеља ми је да у овај тужни свет, набијен мрачним слутњама, унесем што више ведрине, смешка, надања, плавих бајки, стрмоглавих и драгих лагарија, а верујте ми: ја још понајмање лажем.”

Буле. Андрић је Булатовића сматрао за свог пријатеља. Када је требало младог писца примити у Удружење књижевника Србије, Андрић је рекао да је боље да га приме да уђе кроз врата, јер ће, у супротном, он сам ући кроз прозор. Критичари су у рату и револуцији видели највеће идеале а Булатовић похоту и разврат. Он није опевавао време славе, већ време стида. Велибор Глигорић је предлагао да Булатовића избаце из књижевности, а писац му је узвратио речима: „Ја сам камиказа, самурај, или, по домаћем, хајдук." „Рабле подземља, словенски Бош."

Када смо били цимери у Подгорици, једном се ујутро пробудио и рекао: „Књижевниче, покрени ноге, покрени руке, покрени све делове тела! Ако ради, добро је!" Такав је био Буле.

Михиз. Од Бориславa Михајловића чуо сам много драгоцених речи о књижевности које се не могу нигде прочитати. Дао ми је савет за грађу приче *Тајна херцеговачких мајстора* . Михиз је мало говорио о књижевности, радије је причао о животу из којег настаје књижевност. На једном месту се вајка: „Шта би било да су неком нашом срећом Арапи и Турци заменили своје правце надирања, па ми добили Аристотела у деветом, а они Ћеле-кулу у деветнаестом веку?"

Сијарић. Једном ми је Ћамил рекао: „Мој Радославе, много си патње навалио на плећа свог јунака. Чувај га, он је дијете. Не допусти да остане сироче!" Можда је тада, узгред, Сијарић изрекао оно суштo слово своје уметности – да смо сви ми на овај или онај начин гола сирочад. Дао је оно мало патријархалне топлине што ћемо са собом понети. Ћамил Сијарић је наша Шехерезада из Санџака, из Рашке, земље Расције; човек који је истински знао да се живи дотле докле се прича и измишља.

Момчило. Поједини критичари су Капора називали „лаким писцем”, његове прозе видели као штиво без дубине, без изнијансираних и психологизованих ликова. Можда је то и зато што је с Капором исти случај као с Хемингвејем и Селинџером: у почетку је платио данак својим новинарским и телевизијским излетима.

Када ми је урадио портрет у уљу, рекао сам му да више личим на Влах Алију него на себе. Смејући се, одговорио је да ми се тако чини због бркова. Онда се шалио и питао да му продам слику. Тражио сам пет хиљада евра а он одговорио да сам прескуп.

Неправде се увек исправљају на крају, а опстају само они писци који су читани. Момо Капор је и данас један од најчитанијих српских писаца.

Моја путовања. Сећам се добро путовања возом „ћиром” из Билеће. Чим путници уђу у воз, локомотива запишти, настаје клопарање точкова. Путници одмах испразне торбе и поређају јела испред себе. Прва се вади печена кокош, за њом литар домаће лозе. Обавезно се сви около нуде да једу. Има ту и стида и нећкања, а има и оних код којих је глад одлучујућа да произведу речи. Сећам се добро како је „ћиро” застајкивао код сваке куће, али би се претходно добро огласио, на време и колико треба. Уз пругу би пасле овце и козе, тресле би чактаром, као да би том приликом размењивале неку причу.

Завичај. Могу слободно рећи да никада из завичаја нисам ни одлазио. У неком смислу, ма где путовао, могу рећи да путујем у Херцеговину. Завичај има једну чудесну симболику, која се не може упростити ни разложити. Обузме ме велико узбуђење кад се спуштам од Чемерна а иза неке кривине, иза неког превоја, пукне Гатачко поље у које управо почињем да се спуштам. Кроз главу ми се ређају слике историјске и географске, везане за сва та мала места која успут видим и која наспрам себе проверавам.

У завичају немам ничег другог осим мало језика и хумора. Може се додати и нешто

камена.

Вечно Косово. Неко је већ рекао, а велики Његош давно уздигао до висина, да су Косово и Метохија две најскупље речи српског језика и народа. Било би то и патетично и одвећ симболично да није истина.

На просторима где је стварана наша рана средњовековна историја, где су уздигнуте најпостојаније српске задужбине, где смо примили своју веру, као да је протеклих педесет и више година све чињено да српски народ буде мањина у својој властитој земљи. Отели су нам државу пред нашим властитим очима, разбојници и силеџије. Кажу да су данас најважнија људска права, а да се границе држава, где год су „угрожени амерички интереси", могу и мењати. Тероризам је опасан само у њиховим земљама, а у малим државама га потпомажу и дају му супротно, невино име и лице. Безброј њихових књига и чланака састављено је од самих лажи и превара. „Пулицерова награда" за новинарство додељује се за срамне лажи. Убили су и смакнули многе Србе на Косову да би им извадили органе и продали их трговцима на Западу. Али „ничија није до зоре горела".

Јуриш ка провалији. Шта да ради писац у свету без правде, у свету нарушеног морала, поготову када је толико изложен кушњи и надметању између Фауста и Нечастивог? Има ли шансе да писац одбрани Фауста и да му покаже пут? Или је то узалудан посао?

Шта писац данас да ради када око њега теку све сами потоци устајалих и растурених табуа и митова? Шта писац данас може, када догађаји данашњег дана већ демантују све оно од јуче? Када се толико намножило свакојаких шарлатана, будала и незналица, разбојника и силеџија? Када осиљени и моћни хоће да преуреде историју, да победнике у ратовима прогласе пораженим а поражене победницима? Мени се чини да те велике силе журе ка трећем светском рату. Њима је главни циљ да бомбардују што више малих и немоћних земаља.

Писац и политика. Мислим да сам ову тему лепо срочио у стиховима:

Писац је монах и усамљеник

измакнут од сваког мноштва и колектива.

Он је изван политике, јер политика није његова тема,

није његов језик ни његова грађа.

Сувише је трошна и за дневну употребу.

Али када наиђу тешка и опасна времена,

када се политика умеша у пишчев живот,

и у живот његових јунака,

када политика почне да их нагриза и да им мења састав крви,

да од њих прави лешеве,

тада писцу и његовом јунаку не остаје ништа друго

него да пруже отпор и проговоре о свету око себе.

Није важно колика је цена,

није важно што могу бити изманипулисани.

Политика је увек вештачка нада,

а књижевност, како каже Селимовић,

„натпевано безнађе”.

Политика је талог, муљ, баруштина,

она има један говор за јавност,

а други скривени и тајни,

онај којим се шапуће и говори у четири ока.

Она има тајне и јавне архиве.

Отуда толико кривотворства, толико фалсификата.

Зато бивши чувари тајних архива данас пишу толике мемоаре,

исповести олакшавају душу.

Исповедају се, кају, чисте се од грехова.

Кажу да су били беспомоћни,

изманипулисани

и да нису знали шта се око њих ради.

Нису знали за монтиране процесе,

за затворе, за Голи оток.

Језик политике је уходана фраза, матрица,

мртво ткиво.

Она одвраћа, убија, страши својом празнином.

Језик политике заудара на убуђалост, на плесан,

... у том језику крију се свакојаки шарлатани, мафијаши, незналице

и свима је исти циљ –

манипулисати масама.

Фиоке и ковчези. Жалосна је и будаласта епизода кад су преименовали српску у босанску књижевност, па су Ћопић, Кочић, Дучић, Шантић, Ћоровић, Андрић, Селимовић... наједанпут постали босански а не српски писци. Правили смо специјални број *Нове Зоре* о тој теми. Писци и умни људи су се смејали таквим епизодама. Онда се, ваљда, нашао неки паметан босански писац па је рекао: „Људи, бесмислено је да Србе назор терамо у босанску књижевност." Неко је то разумео и послушао овакав глас савести. И то је све враћено.

Веома Црна Гора. У детињству имао сам велику љубав, наду и жељу да што пре порастем и обучем црногорско одело. Данас се та ситуација изменила. Црногорци су се одвојили од Србије, али су и међу првима признали Косово и Метохију за отцепљену државу. И шта друго причати? И поред толиких стручњака и професора, успели су да

пронађу две речи своје посебности, и у њима два слова: *сј* (као *сјекир* , *сјед*) и *нз* (реч *бронзин*). И шта се има о томе причати?

а

и

Погледајте писмо које је 26. децембра 1969. из Сарајева упутио митрополиту Данилу Франциско Паловинети, шпијун папе Павла Шестог. Тај изузетно значајни документ, који можете пронаћи и у занимљивој књизи *Седам Његошевих сахрана* Слободана Кљакића и Ратка Пековића, сведочи о заинтересованости Ватикана за уклањање Његошеве капеле са Ловћена и правој позадини овог скандалозног чина.

Кад то прочита, човеку много тога бива јасно.

Сплетке и језичине. Чаршија има своје обичаје и своје јунаке. Она снује, надодаје, саплиће и отплиће. Тражи увек плен и жртву. Њен главни покретач је досада, а метафора јој интрига. Омиљени поступак јој је оговарање, зађевице и сплетке. Ужива у подвалама.

Догодило ми се да ми најбоља пријатељица каже из чиста мира: „Ха, знамо се ми добро!” Занемео сам. Претпостављам да је подлегла неком трачу, али за мене је то био тешки пораз и издајство. Време кад речи више ништа не значе. А држао сам је за своју сестру. Шта можете, тако вам је то. Карактер се рађа, али се не стиче. Или јеси или ниси оно право. Како причао право – тако био здраво!

Осолити свет, да не обљутави. Истраживао сам давне путеве и трагове соли. И питам

се: чиме ћемо данас осолити овај свет, онакав какав је на почетку трећег миленијума после Христа? Требало би написати још један роман да би се одговорило на то питање. Да ли сам бар мало назначио одговор, ви просудите на основу
Трга соли
. Знам само да је свет данас увелико облутавио и да све више блутави.

Писац и дечак. Тешко би било одговорити на питање: шта је с оним мојим приповедачем-дечаком данас? Тешко је и замислити, камоли рећи, како се примаћи данашњој деци и како им помоћи да се спасу, односно да они помогну нама да се спасемо ми. Планета све више отежава од неписмености и тешко је прићи данашњој деци.

Крај века. И данас пишем руком а потом директно у писаћу машину. Не тичу ме се нове технологије, ма шта ко о њима говорио. Писац је загушен свакојаким урлањем и виком, а на другој страни шверц, лоповлук, подвале, мафијаштво и лажи. Безнађе и депресија. Нова тескоба, анархија, анемија и отупелост. Терор медија и испирање мозгова. Прете човеку да је за све крив, а он је очајан и беспомоћан. Крај века који један писац назива лудницом, а Тед Хјуз срамним и временом бешчашћа. Стара фраза о писцу као веснику наде и оптимизма одавно је истрошена, јер он добија улогу сведока трагике и несреће.

Очи моје мајке. Наравно да писац, докле год је жив, чепрка по хартијама и покушава да нешто ново склопи. Још кад ми је умрла мајка, пре тринаест година (2000), испричао сам пријатељима несвакидашњи догађај. Нисам излазио у град – дворио сам болесну матер и нешто сам писао. Она ме је питала: шта то радим? Рекао сам јој да покушавам да склопим причу. Није се предавала, него је питала: како јој је наслов? Одговорио сам. А она је казала да то не ваља ништа, да је много бољи наслов *Очи моје мајке*. Причао сам то пред разним сведоцима и убрзо се тај наслов обрео на једној туђој књизи. Немам друге него да испоштујем мајчину жељу и да ту књигу завршим.

<

(Разговарали смо у јесен 2013. Сретали се углавном у „Мажестику”. Радослављево бреме било је већ видно отежало, али га дух и особени херцеговачки хумор нису напуштали. „Видиш, толико сам писао о соли, а шећер ми дође главе”, каже и смијући се. „Последњих година ударио и у ноге, једва гамижем по шару земаљском.” Мало потом: „Лекари кажу да не смем да пушим, а ја, видиш, смем.” Када је највећи део овог материјала објављен у у *Националној ревији*, број 39, 2013, Радослав је свратио у редакцију. Донео је боцу „огњене ракије из Васојевића” и ново издање свог *Трга соли* . У посвети је написао: „Драгом... ово мало језика за неслане дане. Пријатељски...” Укућани кажу да се последњих месеци и недеља, тешких, често враћао на овај интервју-мозаик. Тражио је да му ово читају по више пута. Преминуо је у четвртак, 2. јуна 2016, поподне, у свом стану у београдском насељу Кумодраж. Биће сахрањен 8. јуна у Алеји заслужних грађана на Новом гробљу у Београду. Опело почиње у 14 часова.
Путуј у миру, добри Радославе. Путуј, мајсторе.
И чекај нас тамо, ми ћемо сигурно доћи.)

Објављено: недеља, 5. јун 2016, 20:13h

***

У кратким цртама

Братић је рођен на Видовдан 1948. у Брестицама, Херцеговина. Основну школу учио у Коритима и Билећи, средњу у Требињу, а књижевност у Београду. Био је покретач и уредник часописа *Знак*, уредник *Књижевне речи* и *Књижевности*, уредник у БИГЗ-у, главни уредник часописа
Relations
... Данас је главни уредник
Нове Зоре
.

Путовао у Индију, Русију, Немачку, Кину, Америку, Мађарску, Енглеску... Превођен на више од десет језика. Добитник награда листа *Младост*, „Исидора Секулић", „Андрићеве награде", „Меша Селимовић", „Ћамил Сијарић", „Петар Кочић"...

***

Дела

Братић је објавио романе *Смрт спаситеља* (1973), *Сумња у биографију* (1980), *Трг соли* (2002), књиге приповедака
Слика без оца
(1985),
Страх од звона
(1991),
Зима у Херцеговини
(1996), есејистичко-поетичке књиге
Шехерезадин љубавник
(1995),
Писац и документ
(2000)... Приредио антологије
Осмех бога Хама
(приповетке америчких црнаца),
Књижевност Лужичких Срба
,
Антологију кратких прича Индије

,
Кинеска књижевност јуче и данас
... Патријарх Павле изабрао га је да приреди и уреди његову књигу
Молитве и молбе
(1996). Приредио је и капиталну књигу
Оптужујемо
(отпор писаца злочинима Североатлантског пакта у Србији и Црној Гори 1999).